

Lángok, fények, alkotások

MÁTHÉ ANDREA

A szerző esztéta. Legutóbbi írását 2015. 12. számunkban közzöltük.

¹Kepes György:
A látás nyelve.

(Ford. Horváth Katalin.)
Gondolat, Budapest,
1979, 138. (Először 1944-
ben jelent meg *Language
of Vision* címmel.)

²Gjon Mili, aki Picassónak
megmutatta a fényfestés
lehetőségét és technikáját,
majd le is fotózta a fényfel-
rajzoló Picassót, a Kepes
György által alapított
és vezetett MIT-ben
(Massachusetts Institute
of Technology Cambridge)
tanult.

³Érdekességképpen:
Thomas Wilfred 1920-ban
alkotta meg a *Lumiát*,
amellyel sajátos fényfes-
tészetet hozott létre,
az első neont alkalmazó
fényinstallációt pedig
1926-ban készítette
Zdenek Pesanek, amely-
lyel máig folytatott alko-
tási módot alapozott meg,
vö. például *10 művész,
aki neonnal alkot*,
[https://www.artsy.net/
article/artsy-editorial-10-
artists-who-work-with-
neon](https://www.artsy.net/article/artsy-editorial-10-artists-who-work-with-neon) (2016.05.02.)

„A fény minden szerves létezés számára az életadó, alapvető energia. (...) A tér tapasztalása szorosan kapcsolódik a fény tapasztalásához. Fény nélkül nem látunk, látás nélkül nincs tapasztalható tér. Vizuális értelemben a tér nem egyéb, mint fény-tér. Ezt a fény-teret szemünk általában nem érzékeli. Csupán akkor észleljük a térbeli viszonyokat, ha a fény valamilyen közegbe ütközik. Amit a valóságban térbeli világnak látunk, tulajdonképpen az a mód, ahogyan a fény széttagolódik és visszaverődik, azaz bizonyos közegek által modulálódik” — így ír *A látás nyelve* című könyvében Kepes György,¹ akit a „fény művészenek”, vagy a „fény emberének” is szoktak nevezni.

A fényművészet, amely a 20. században született meg különálló képzőművészeti műfajként, olyannyira szerteágazó mind anyagát, technikáját, megjelenítési formáit, mind színvonalát, alkotásainak a művészetben elfoglalt helyét nézve, hogy aligha lehet áttekinteni. A fény témája pedig a (képző)művészetén kívüli területeken — teológia, vallás, mitológia, irodalom, zenetudomány stb. — is olyan széleskörű, hogy nehéz lenne akár csak szempontokat is adni hozzá. Írá-
som rövid ismertető és szubjektív reflexió a fényművészet témájára.

A „fényfestők” ma már archaikusnak hangzó elnevezését Moholy-Nagy László — akinek legismertebb fényművészeti alkotása a *Fény-modulátor* — használta a Bauhausban fényalkotások létrehozásával kísérletező művészekre, és hogy ez látványban megközelítőleg mit is jelenthetett, azt egy későbbi időszak mérnök-fotósa, Gjon Mili örökítette meg 1949-ben a fényfestményeket (*lightpaintings*) készítő Picassóról, amint elsötétített műteremben egy kis toll-fénnyel/fénytollal (*pen light*) rajzol. A „fényművész”, illetve „fényművészet” lett az elfogadott megnevezés a 20. században megszületett művészeti ágra, amely mára alműfajait és megjelenési területeit tekintve szinte követhetlenné vált: a fotogramok, a fényrajzok, a *cliché verde*, a fluoreszkáló fényfalak, a lumino-kinetikus installációk, hangszobrok, holografikus alkotások stb. mára ismerőssé váltak a művészek és a befogadók számára is.

Elsőnek Kepes Györgyöt (1906–2001) nevezték a fény művészenek, és sokszor ma is így említik; ő az 1940-es évek végétől, az 1950-es években kísérletezte ki fényre és mozgásra épülő alkotásainak technikáját, amelyet *lymidyne*-nek nevezett.² Idén van születésének 110. évfordulója. Kepes György fényműveinek elődjeként Moholy-Nagy művei és Nicolas Schöffer mozgó fényszobrai (lumino-kinetikus alkotások) tekinthetőek.³

A fény nemzetközi éve a 2015-ös év volt, amelyhez számos fényművészeti kiállítás, esemény kapcsolódott Magyarországon is: pél-

⁴Csáji Attila maga is fényművész, MIT-ösztöndíjas, a Nemzetközi Kepes Társaság megalapítója; a magyar fényművészet történetéről egyik összefoglaló írása: *A Leonardói álmom – a teljesség megkísértése a művészet és a tudomány sajátos összefonódása által*. Magyar Tudomány, 2015/10. A cím utal a Kepes György által 1968-ban megalapított *Leonardo* című szakmai folyóiratra. Illetve: Csáji Attila: *A fényművészet magyar vonatkozásai*. Képzőművészeti kiállítás az Elektrotechnikai Múzeumban, 2000. november 10. – december 31., <http://www.sztaki.hu/~csajji/attila/magyar-fenymuveszet.pdf> (2016.05.18.)

⁵MODEM, 2008. április 10. – június 15. Kepes György hagyatékából és magángyűjtők gyűjteményéből is szerepeltek addig ismeretlen alkotások.

⁶Pécsi Galéria, 2008. augusztus 24.

⁷A lézer-video-zene egyesítését megvalósító alkotás zenei montázs a gregoriánt, a népzene, Liszt- és Bach-műveket foglalt magában, és a Pécsi Püspökség megalakulásának 1000 éves évfordulója alkalmából készült.

dául a Műcsarnokban rendezett kiállítások, amelyhez *Fényművészeti konferenciát* is szerveztek, az Új Budapest Galéria *Több fényt* című kiállítása, az egri Kepes Intézet rendezvényei. Időben visszatekintve Magyarországon 1993-ban volt az *Első Fényszimpózium* Csáji Attila⁴ kezdeményezésére és szervezésében, de a 2010-es évek körül növekedett meg a fényművészeti események, rendezvények, publikációk száma: 2008-ban a debreceni MODEM-ben *A fény művészete* címmel mutattak be kiállítást,⁵ és ugyanebben az évben Pécsen *Nicolas Schöffer emlék-kiállítást* rendeztek,⁶ 2009-ben szintén Pécsen Csáji Attila *Agnus Dei* című multimediális kompozícióját tárták a közönség elé,⁷ 2010-ben a Ludwig Múzeum Kepes György és Frank J. Malina kiállítását,⁸ 2011-ben Moholy-Nagy kiállítását (*Art of Light*) rendezett, Mengyán András *A fény hangjai* című munkáját pedig 2011-ben mutatta be a Pécsi Galéria.⁹ 2012. június 23-án Veszprémben a Múzeumok éjszakáján tettek láthatóvá fényművészeti és kinetikus alkotásokat, köztük Kepes György *Lángok kertje* című, klaszszikusnak tekinthető, zenével kísért lumino-kinetikus művét.

Mindeközben Magyarországon kívül is jelentős helyet kapnak fényművészeti alkotások (hiszen az említett három, kezdeteket jelentő magyar művész is külföldön alkotott) — ami külön írást igényelhetne, ezért csak két példa álljon itt: 2013-ban a New York-i Guggenheim Múzeumban valósították meg James Turrel *Aten Reign* című meditatív fényművészeti munkáját,¹⁰ és a nemzetközi *Fényfestészet* *Verseny* 2016-os első helyezette is megvan már Eric Staller fényrajzoló vagy fény-graffitis személyében.¹¹

A fényművészet és a fényművészeti alkotások főként technikai és tudományos eredményekre épülnek, és az első ilyen művek keletkezése is a múlt század elejére esett, amikor ezen az ismeretterületen tett természettudományos és technikai felfedezések nagy jelentőségű változásokat hoztak a mindennapi élet területén, és a világról való gondolkodási mód(ok)ban is (például az anyag, hullám, rezgések összefüggései). Ennek következtében a művek értelmezésénél — úgy tűnik — kevesebb szó esik a létrehozott fénymű szimbolikus vagy akár transzcendens értelmezéséről, mint a technikai, racionális, tényszerű megközelítésekről, amelyek révén a művek megvalósultak. Ez a tény azt helyezi előtérbe, amilyen módon az alkotások a valódi, a természetes fény szimulációjaként jelennek meg, illetve amiként annak utánezatai valamilyen specifikus módon, például ami/lyen a fényírás-rajzolás — festés a fénybe, fényvel vagy különféle bravúros technikai megoldások.

Nem lehet azonban elvonatkoztatni a fény valóságalkotó-formáló lényegéről, amely alapvetően az élet feltétele, és amely valamiképpen mindig is a művészet témája volt, a festészeté, az építészeté és a szobrászaté is, csak ez utóbbiakban a természetes fény-árnyék viszonyok megmutatási terében és idejében, míg a fényművészeti alkotások a szimuláció, az újratemtés horizontján jelennek meg: a természetes fényvel vetekedő mesterséges fényt mint eszközt al-

⁸Vö. Új Művészet, 2010. novemberi szám.

⁹Pécsi Galéria, 2011. december 3. – 2012. január 22.

¹⁰Roberta Smith: *New Light Fixture for Famous Rotunda*, The New York Times, 2013. június 20.

¹¹<http://lightpaintingphotography.com/light-painting-artist/featured-artist-2/eric-staller/> (2016.05.02.)

¹²Wenzel Klára: *A fényművészet*, <http://www.vilagitas.org/stuff/evkonyv/2012-2013/Specialis/Wenzel%20Klara%20-%20A%20fenymuveszet.pdf> (2016.05.14.)

¹³Lengyel László: *A fény embere. Kepes György születésének centenáriuma*. Artmagazin, 2008/3., http://artmagazin.hu/artmagazin_hirek/a_feny_embere.872.html (2016.05.14.)

¹⁴Kepes György: *A látás nyelve* című könyvében megfogalmazott szempontok, i. m.

¹⁵Dionüszosz Areopagitész és Hitvalló Maximus kifejezései.

kalmazzák, sok esetben — és már kezdetektől — színnel, mozgással és hanggal együtt, 'fényösszhangban'.

Ilyen Kepes György *Lángok kertje* című műve, amely 1971-ben készült, a műfaj kiemelkedő, rendhagyó alkotása, és a tüzet alkalmazza művészi anyagként és eszközként. A technikai háttere a következő: „Hat darab 3–3 méter hosszú fémdobozban perforált alumíniumcsövek találhatók, amelyekből gázlángok szökkennek ki. A csövekben elasztikus membránnal működő hangszórók vannak, amelyek egy előre megkomponált zene hangjaival modulálják a gázlángokat. A zene és a lángok látványa elragadó élményt nyújt.”¹² A mű zené-

jének komponistája Paul Earls, kivitelezője Mauricio Bueno. A mű létrehozásában a tűz mint a principiális anyagok egyike jelenik meg, amely — a többi princípiummal, a vízzel,

földdel, levegővel együtt — Kepes György gondolkodásában fontos szerepet játszott, annak erőteljes és elemi erővel történő megmutatásával együtt. Az alkotó naplója szerint a mű gondolati előzménye az a gyermek- vagy fiatalkori olvasmányélmény, amely arról szólt, hogyan voltak egyes operaénekesek képesek a régi operaházakban a gázláng világító fényét megmozgatni hangjukkal, illetve a másik egy John Le Conte által tett megfigyelés 1858-ból, ahol egy koncerten a zenei hangok ütemesen mozgatták a lángokat.¹³ Nagyon lényeges elem, hogy Kepes György műve nem műfényt hoz létre, hanem természetes fényvel-lánggal jelenik meg, és mint alkotás tartalmazza azokat az elemeket, amelyek számára ars poeticaként is fontosak voltak: például a képet dinamikus élményként felmutatni és felfogni, a mozgást és a kimozdított perspektívát kinesztikus érzékelésre építeni, megjeleníteni, a vizuális asszociációkat felszabadítani.¹⁴

Bár a tudományokba vetett hit korában valószínűleg kevésbé merült fel a mű transzcendens értelmezése, mégsem negligálható ez az interpretációs szint sem, hiszen ha az alkotó kitágította az alkotás asszociációs horizontját, akkor az interpretációs mező is szélesebbé válhat. A Szentlélek lángjának lobogása, a misztikusok fényélményei, például az isteni személy felfénylésének „özönfénye”, vagy a „fényen-túli-több-mint-fény”¹⁵ leírásai képzettársítások lehetnek a *Lángok kertjéhez*. Vagy akár a megszületés, a világra/világosságra jövetel, az első fényélmény hatására is utalhat a mű, amely az örök lobogás megfoghatatlanságára és felfoghatatlanságára is emlékeztet. Mindezekben mindarra, ami meghaladja az embert, és mégis megmutatkozik számára.